

DE BREKER BETAALT

De kabinetscrisis van 2 mei 1989

H. Anker en E. Oppenhuis

Inleiding

De belangrijkste politieke gebeurtenis van 1989 was zonder twijfel de val van het kabinet-Lubbers II. Op 2 mei kon de Tweede Kamerfractie van de VVD zich niet vinden in de financiering van het Nationaal Milieubeleidsplan en zegde het vertrouwen in de regering op. Op 6 september vonden vervolgens vervroegde verkiezingen voor de Tweede Kamer plaats. Bij deze verkiezingen consolideerde het CDA haar succes van 1986, ging de PvdA licht achteruit, won D66 in vergelijking met 1986 drie zetels en moest de VVD vijf zetels prijsgeven. Op de verkiezingsavond had VVD-leider Voorhoeve reeds een eenvoudige verklaring voor het teleurstellende verkiezingsresultaat van zijn partij:

"De kiezer heeft ons laten merken de crisis en de onrust in de partij daarna, niet te waarderen."

In deze bijdrage zal worden nagegaan welke invloed de kabinetscrisis heeft gehad op de electorale verhoudingen in Nederland. Voor de vier 'grote' partijen - de regeringspartijen CDA en VVD en de oppositiepartijen PvdA en D66 - zullen wij onderzoeken of zich onmiddellijk na de kabinetscrisis wezenlijke veranderingen in de kiezerssteun hebben voorgedaan. Naast de onmiddellijke effecten van de crisis, zullen wij tevens aangeven of, en in welke mate deze effecten nog hebben doorgewerkt in de uitslag van de Kamerverkiezingen van september. Omdat de val van een kabinet nooit op zich zelf staat, zullen we eerst de verhoudingen tussen de coalitiepartners CDA en VVD tijdens het tweede kabinet Lubbers schetsen. Daarna bespreken we meer in detail de gebeurtenissen rondom de kabinetscrisis. Vervolgens zullen we ons richten op de ontwikkeling van de electorale voorkeuren van elk van de 'grote' politieke partijen. Tenslotte volgt de eindconclusie.

Het kabinet Lubbers-II¹

Bij de verkiezingen van 21 mei 1986 behaalde het CDA, mede dankzij het zogenaamde 'Lubbers-effect', een winst van 9 zetels ten opzichte van 1982 en kwam daarmee uit op 54 zetels. Het CDA werd hiermee de grootste partij van Nederland. De VVD daarentegen leed een gevoelig verlies en ging terug van 36 naar 27 zetels. De coalitie van CDA en VVD - door beide partijen tot inzet van de verkiezingen gemaakt - behield daarmee weliswaar haar meerderheid, maar zag de onderlinge krachtsverhoudingen drastisch gewijzigd.

Het slechte verkiezingsresultaat van de VVD, in combinatie met de eindeloze reeks van incidenten tijdens de rit van het kabinet Lubbers-I,² kostte Nijpels de dag na de verkiezingen het leiderschap van de partij. Daarmee ontstond een machtsvacuüm dat pas eind juni na hevige interne strijd werd opgevuld door middel van een tweehoofdig leiderschap: Voorhoeve als voorzitter van de VVD-fractie in de Tweede Kamer en De Korte als vice-premier in het nieuw te vormen kabinet Lubbers-II. Deze vorm van leiderschap kwam bekend te staan als 'strategisch duolisme' en leek de VVD na een reeks van tumultueuze maanden eindelijk in wat rustiger vaarwater te brengen. De leiderschaps crisis binnen de VVD vertraagde het tempo van de kabinetsformatie enigszins, maar desalniettemin kon de formatie binnen de voor Nederlandse begrippen betrekkelijk korte periode van 52 dagen worden afgerond.³ De samenstelling van het kabinet Lubbers-II weerspiegelde de gewijzigde electorale krachtsverhoudingen: de verhouding van het aantal ministersposten tussen CDA en VVD was niet langer 8:6, maar 9:5. Het kabinet Lubbers-II werd op 14 juli 1986 beëdigd.

Het eerste haarscheurtje in de coalitie werd zichtbaar in december 1986. VVD-minister De Korte veroordeelde het voorgenomen bezoek van koningin Beatrix aan de Japanse keizer Hirohito, nog voordat deze zaak binnen het kabinet was doorgesproken. Lubbers zette De Korte in de hoek met de woorden "eens, maar niet weer." De rol van De Korte als politiek leider van de VVD was hiermee zo goed als uitgespeeld. Meer en meer gold Voorhoeve als de enige leider van de VVD. Menige VVD-sympathisant hoopte echter op een come-back van de charismatische oud-leider Wiegel - en de laatste spande zich niet erg in om speculaties over een eventuele terugkeer de kop in te drukken. De eerste electorale test voor de coalitie werd gevormd door de Provinciale Statenverkiezingen op 18 maart 1987. Uit de uitslag bleek dat, vergeleken met het verkiezingsresultaat van 1986, de electorale steun voor elk van de regeringspartijen was afgenomen. Oppositieleider Kok interpreteerde de uitslag als een "gele kaart" voor het kabinetsbeleid. De coalitie behaalde overigens net voldoende Statenzetels om op 9 juni

de meerderheid in de Eerste Kamer te behouden en daarmee een staatsrechtelijk novum (een meerderheid voor de oppositiepartijen in de Senaat) te voorkomen. Naast de min of meer gebruikelijke conflicten tussen regering en oppositie, deden zich in de loop van het jaar ook enkele aanvaringen voor tussen de coalitiepartners onderling (financieel beleid, gezondheidszorg en kerntaken). Het kabinet kwam daardoor echter niet in gevaar. Zelfs de zeer forse kritiek op de CDA-ministers Braks (visfraude) en Deetman (studiefinanciering) deed het kabinet niet wankelen, ook al beleefden enkele VVD-ers veel plezier aan het 'afbranden' van Deetman.

Vanaf de zomer van 1988 trad een duidelijke verslechtering op in de relatie tussen VVD en CDA. Begin juni kwamen Lubbers en Voorhoeve met elkaar in aanvaring naar aanleiding van het kamerdebat over het zogenaamde 'WIR-lek' (de voorkennis bij het bedrijfsleven dat de Wet op de Investeringsrekening spoedig zou worden afgeschaft). Lubbers voelde zich in zijn politieke integriteit aangetast door de suggestie van de VVD dat hij persoonlijk betrokken zou zijn geweest bij het uitlekken van de WIR-informatie. De premier bestempelde de beschuldigingen als "politiek vandalisme", maar volgens Voorhoeve streed Lubbers slechts "tegen een hersenschim."

Een frontale botsing tussen de twee politici vond plaats op 24 september. Aanleiding daartoe was het eindrapport van de in mei ingestelde parlementaire commissie voor het onderzoek naar de besluitvorming rond het nieuwe paspoort. Het beleid van Van Eekelen (VVD) en Van der Linden (CDA) werd daarin beoordeeld als "gebrekkelig, chaotisch, onvoldoende en nalatig". Beiden traden na enige aarzeling begin september af. Op 20 september, tijdens het Kamerdebat naar aanleiding van het enquêterapport, stelden de twee regeringsfracties zich zeer kritisch op tegenover het kabinet. CDA en VVD namen pas gas terug nadat Lubbers met een kabinetscrisis dreigde. De verhouding tussen Lubbers en Voorhoeve bereikte een dieptepunt toen Voorhoeve op de VVD-partijraad van 24 september Lubbers naar aanleiding van het paspoortdebat aftekende als een "onverantwoordelijke spookrijder" aan het stuur van de kabinetsbus. Had Voorhoeve niet krachtig aan de rem getrokken dan was de bus in de sloot beland. Weliswaar wist Voorhoeve met deze vergelijking zijn prestige binnen eigen kring aanzienlijk te vergroten, maar de relatie tussen Lubbers en Voorhoeve leek voorgoed bedorven.

In de hieropvolgende periode veranderde er maar weinig aan de verhouding tussen de twee coalitiepartners. Eind januari werden de twee van Breda zonder partijpolitieke problemen vrijgelaten. De euthanasiekwestie en de problemen rondom de mogelijke invoering van commerciële televisie sleepten zich op bekende wijze voort.

De kabinetscrisis van 2 mei

Halverwege april werd bekend tot welke lastenverhogingen de financiering van het Nationaal Milieubeleidsplan zou leiden. De VVD-fractie stelde zich aanvankelijk achter het kabinet op, maar kwam eind april op haar standpunt terug, mede onder invloed van krantekoppen dat de autorijder de dupe zou worden van de voorgenomen afschaffing van het reiskostenforfait. Daarna ging het snel. Toen bleek dat de VVD-ministers volhardden in hun steun voor de kabinetsplannen, ontstond er al gauw een crisissfeer op het Binnenhof. De VVD-fractie stuurde, gesteund door haar partijbestuur, regelrecht op een kabinetscrisis aan. Premier Lubbers deed nog een indringend beroep op de VVD om "nog eens goed na te denken", maar het mocht niet baten: op 2 mei viel het tweede kabinet Lubbers. Een dag na de val van het kabinet stelde Voorhoeve een lijmpoging voor. Dit kwam echter niet geloofwaardig over omdat in de publieke opinie de schuld voor de val van het kabinet reeds bij de VVD was gelegd. Binnen de VVD werd schuld aan de crisis ontkend of werd de vinger gewezen in de richting van de direct verantwoordelijken voor het milieuplan, de VVD-ministers Nijpels en Smit-Kroes. Op 10 mei, ruim een week na de kabinetscrisis, maakte Smit-Kroes bekend dat zij de politiek "in het belang van de VVD" zou verlaten. De populaire Nijpels wilde echter van geen wijken weten en bleef nadrukkelijk beschikbaar voor de VVD-kandidatenlijst. Binnen de partij barstte een heftige discussie los rond de positie van Nijpels welke tot grote verdeeldheid leidde. Begin juni bleek Nijpels in de gewesten over voldoende steun te beschikken voor een hoge positie op de lijst en was zijn politieke hachje gered. Een gedetailleerd overzicht van de gebeurtenissen kort voor, tijdens en na de val van het kabinet is te vinden in de appendix.

Data

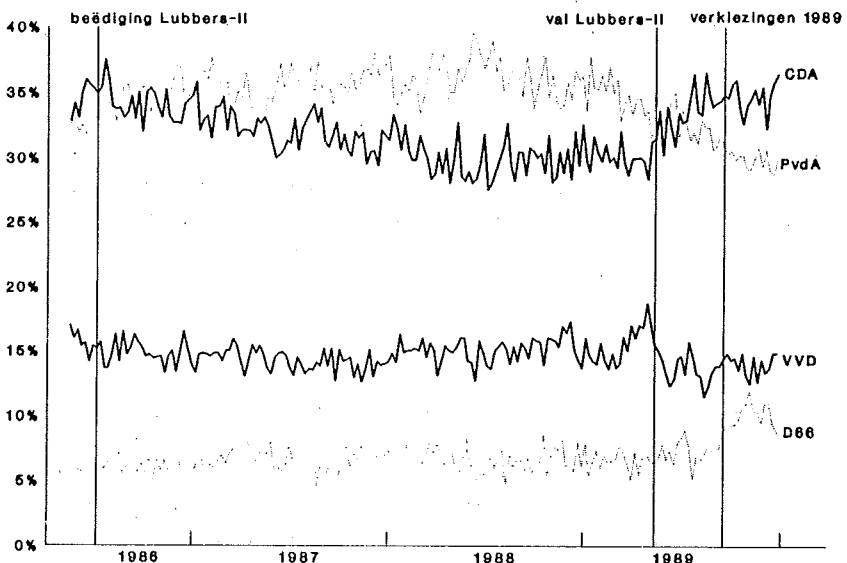
De data die we voor het onderzoek naar de electorale gevolgen van de kabinetscrisis gebruiken zijn de NIPO-weekpeilingen naar politieke voorkeuren.⁴ Iedere week vraagt het NIPO een voor het Nederlandse electoraat representatieve groep Nederlanders op welke partij zij zouden stemmen indien er morgen verkiezingen voor de Tweede Kamer zouden zijn. De uit de vraagg gesprekken verkregen gegevens worden door het NIPO gewogen op basis van achtereenvolgens sexe en leeftijd, links-rechtsverdeling van het electoraat en stemgedrag bij de vorige verkiezing. Van iedere wekelijkse enquête gebruiken wij uitsluitend de totaalcijfers van de partijvoorkeuren van de ondervraagde respondenten. Beschouwd over een groot aantal weken leveren deze cijfers voor elk der partijen een reeks percentages op die de ontwikkeling van de

electorale steun voor de desbetreffende partij weergeeft (zie figuur 1). De door ons gebruikte (tijd)reeksen beginnen op 8 januari 1979 en eindigen in de laatste week van 1989. Een belangrijk kenmerk van de NIPO-peilingen is dat zij zeer vaak en met korte tussenpozen worden verricht. Dit levert twee belangrijke voordelen op: ten eerste kan door de vaste tijdsintervallen bij het onderzoek naar de electorale effecten van de kabinetscrisis gebruik worden gemaakt van een relatief eenvoudige en tevens zeer krachtige vorm van tijdreeksanalyse.⁵ Een tweede voordeel is dat naarmate het tijdsinterval tussen twee waarnemingen kleiner wordt (bijvoorbeeld weken in plaats van maanden), gebeurtenissen meer gedetailleerd op hun effect onderzocht kunnen worden.

De electorale effecten van de val van het kabinet

In deze paragraaf zullen wij onderzoeken welke invloed de val van het kabinet en de direct daaropvolgende gebeurtenissen hebben gehad op de electorale verhoudingen in Nederland. We zullen beginnen met een beschrijving van de ontwikkeling in de verdeling van de partijvoorkeuren gedurende het kabinet Lubbers-II. In figuur 1 hebben wij ter illustratie een gedeelte van de door ons gebruikte reeksen grafisch weergegeven. De reeksen beslaan de periode vanaf de eerste week na de verkiezingen van 1986 tot aan de laatste week van 1989.⁶ In de figuur

Figuur 1: grafische weergave electorale ontwikkeling CDA, PvdA, VVD en D66, 1986-1989

zijn bovendien drie belangrijke momenten aangegeven, te weten de beëdiging van het kabinet Lubbers-II, de val van het kabinet en de daaropvolgende vervroegde Kamerverkiezingen van 6 september.

Uit figuur 1 blijkt dat gedurende de periode Lubbers-II de omvang van de electorale aanhang van de diverse partijen vrij stabiel is gebleven. Plotselinge niveaueverschillen zoals die bijvoorbeeld tijdens de rit van het eerste kabinet Lubbers konden worden aangetroffen doen zich eigenlijk niet of nauwelijks voor.⁷ De omvang van de electorale aanhang van de VVD is vrij stabiel en fluctueert rond 15 procent. Vanaf de eerste maanden van 1989 tekent zich een beginnend herstel voor de VVD af. Op het eerste gezicht loopt de VVD slechts beperkte averij op door de val van het kabinet: weliswaar daalt de aanhang, maar net als de effecten van zo vele andere politieke gebeurtenissen, lijkt ook dit effect slechts tijdelijk van aard.⁸

Ook de aanhang van D66 kenmerkt zich door grote stabiliteit. De hoogte van de kiezerssteun bedraagt ongeveer 6 procent. Enkele weken na de verkiezingen echter, neemt de electorale aanhang van D66 plotseling flink toe. Een causaal verband met de ontwikkelingen tijdens de kabinetsformatie ligt hier voor de hand.⁹ Het CDA beschouwde D66 tijdens de formatie als een "risico" voor het evenwicht binnen de nieuw te vormen centrum-linkse coalitie. Voor D66 restte weinig anders dan zich uit de formatiebesprekingen terug te trekken. Volgens D66-leider Van Mierlo waren de Democraten het slachtoffer geworden van de arrogantie van het CDA.

Bij het CDA doen zich wat meer uitgesproken niveaueveranderingen voor. Gedurende het eerste jaar van het kabinet Lubbers-II zijn CDA en PvdA ongeveer even groot en is onduidelijk welke partij zich de grootste van het land mag noemen. Hierna volgt een periode waarin het CDA beduidend kleiner is dan de PvdA. Met de val van het kabinet komt daaraan een einde en is het CDA voor het eerst sinds enkele jaren weer de grootste partij in de opiniepeilingen.

Tenslotte blijkt uit figuur 1 dat de kiezerssteun voor de PvdA gedurende lange tijd rond de 35 procent fluctueert. Vanaf het begin van 1989 neemt de electorale aanhang echter geleidelijk af. Deze afname laat zich niet eenvoudig verklaren uit gebeurtenissen die zich in de politieke arena hebben afgespeeld.

Methoden

De visuele inspectie van de in figuur 1 afgebeelde reeksen levert weliswaar interessante informatie op, maar is in een aantal andere opzichten tamelijk onbevredigend. De reeksen kenmerken zich door nogal wat korte termijn-fluctuaties. Voor een deel weerspiegelen dergelijke fluctuaties 'echte' verschuivingen in de verdeling van partij-

voorkeuren, maar voor een ander deel zijn zij het gevolg van toevalsfactoren.¹⁰ Het risico van een visuele inspectie is dat veranderingen die het gevolg zijn van toevalsfactoren ten onrechte geïnterpreteerd worden als 'echte' veranderingen. Een tweede bezwaar is dat het op basis van de figuur nauwelijks mogelijk is verantwoorde uitspraken te doen over de vorm van de eventuele effecten van de kabinetscrisis. Zijn de effecten tijdelijk of zijn ze blijvend? Treden de effecten abrupt op of duurt het enige tijd voordat zij zich volledig openbaren? Deze bezwaren kunnen worden ondervangen door gebruik te maken van een statistische techniek die bekend staat onder de naam ARIMA.¹¹ Door ARIMA-modellen op een specifieke manier te gebruiken - zogenaamde 'interventie-analyse' - kunnen hypothesen omtrent de vorm en intensiteit van de electorale invloed van vooraf gespecificeerde gebeurtenissen op statistisch verantwoorde wijze worden getoetst. Voor elk van de vier 'grote' partijen hebben wij dergelijke interventie-analyses uitgevoerd. De resultaten bespreken wij hieronder.

Resultaten

Uit de door ons verrichte analyses blijkt dat de PvdA en D66 geen electoraal voordeel, maar ook geen nadeel van de kabinetscrisis hebben ondervonden.¹² In tegenstelling tot wat wel eens beweerd wordt, hebben de oppositiepartijen niet geprofiteerd van de onenigheid tussen de regeringspartners.

Voor de regeringspartijen CDA en VVD zijn echter wel effecten van de crisis waarneembaar. Voor beide partijen blijkt er zelfs sprake te zijn van 'permanente' effecten. Dit zijn effecten die enkele weken nadat de gebeurtenis heeft plaatsgevonden niet zijn weggeëbd.¹³ Bovendien geldt voor beide partijen dat het enige tijd duurt voordat de effecten zich in volle omvang hebben gemanifesteerd. In de tabellen 1 en 2 is de omvang van de effecten voor respectievelijk de VVD en het CDA gerapporteerd. Omdat de effecten permanent zijn, maken we in de tabellen een onderscheid naar het 'weekeffect' en het tot op dat moment totaal opgebouwde effect vanaf de val van het kabinet, het 'cumulatieve effect.'

Uit tabel 1 blijkt dat de VVD in de eerste week na de val van het kabinet 1.7% van haar electorale aanhang verliest. Deze afname is zeer waarschijnlijk het directe gevolg van het VVD-besluit om het kabinet te laten vallen. Het is bovendien niet uitgesloten dat het nogal ongeloofwaardige voorstel van Voorhoeve om de breuk binnen het kabinet te lijmen mede aan het verlies heeft bijgedragen.¹⁴

De afname van de aanhang van de VVD blijft geenszins beperkt tot de eerste week na de kabinetscrisis. In de tweede week na de crisis, de week van 9 mei tot 14 mei, verliest de partij, waarschijnlijk onder

Tabel 1. Effecten van de val van het kabinet en de daaropvolgende gebeurtenissen op de electorale aanhang van de VVD.¹⁵

week	effect	cumulatief effect
1 - 7 mei	-1,7	-1,7
8 - 14 mei	-0,9	-2,6
15 - 21 mei	-0,4	-3,0
22 - 28 mei	-0,2	-3,2
29 mei - 4 juni	-0,1	-3,3

Leesvoorbeeld: In de week van 15 tot 21 mei verliest de VVD ten opzichte van de daaraan voorafgaande week 0,4 procent; het cumulatieve verlies bedraagt inmiddels 3,0 procent.

invloed van de ruzie rond Nijpels en Smit-Kroes, bijna een vol procent, waarmee de totale electorale schade oploopt tot 2,6%. Hierna verloopt de afname een stuk langzamer.

De gehele periode vanaf de val van het kabinet tot aan de eerste week van juni resulteert in een totaal verlies van 3,3% in de electorale aanhang van de VVD. Dit verlies is permanent: door de kabinetscrisis wordt de VVD structureel zo'n vijf zetels teruggeworpen.

Tabel 2. Effecten van de val van het kabinet en de daaropvolgende gebeurtenissen op de electorale aanhang van het CDA.¹⁶

week	effect	cumulatief effect
1 - 7 mei	+0,7	+0,7
8 - 14 mei	+0,6	+1,3
15 - 21 mei	+0,5	+1,8
22 - 28 mei	+0,4	+2,2
29 mei - 4 juni	+0,3	+2,5

Uit tabel 2 blijkt dat de kabinetscrisis het CDA, althans in electorale termen, geen windeieren heeft gelegd. In tegenstelling tot het verlies van de VVD komt het grootste deel van deze winst niet onmiddellijk na de val van het kabinet tot stand. In een langzaam maar gestaag tempo bouwt het CDA een forse winst op. De totale toename van de electorale aanhang van het CDA bedraagt uiteindelijk 2,5%, omgerekend is dat goed voor bijna vier zetels. Waar komt deze CDA-winst nu vandaan? Deze vraag kan met behulp van de hier gebruikte gegevens niet worden

beantwoord.¹⁷ Uit eerder verricht kiezersonderzoek is echter bekend dat kiezers in Nederland frequent van partijvoorkeur veranderen, maar dat zulke veranderingen beperkt blijven tot partijen die, in termen van links-rechts, ideologisch aan elkaar verwant zijn.¹⁸ Voor VVD-aanhangers betekent dit dat het CDA de meest interessante alternatieve partijvoorkeur vormt.¹⁹ Onze tentatieve conclusie luidt dan ook dat een groot deel van de winst van het CDA afkomstig is van de VVD.

Tenslotte zullen wij kort aangeven in welke mate de kabinetscrisis de uitslag van de verkiezingen van 1989 kan hebben beïnvloed. Het verlies van de PvdA en de winst van D66 ten opzichte van 1986 kunnen niet direct verklaard worden uit de val van het kabinet. Voor beide partijen dient een verklaring elders gezocht te worden. In de aanloop naar de verkiezingen heeft het CDA de na de kabinetscrisis verkregen extra kiezerssteun niet meer uit handen gegeven en prolongeerde daardoor het resultaat van 1986. Uit de verkiezingsuitslag blijkt dat de VVD er in de loop van de campagne niet meer in geslaagd is de als gevolg van de kabinetscrisis opgelopen electorale schade goed te maken. De geluiden binnen de VVD vlak na de val van het kabinet dat de partij wellicht in staat zou zijn de crisis aan de kiezers uit te leggen, zijn te optimistisch geweest.

Conclusie

In dit artikel hebben wij onderzocht welke invloed de val van het kabinet Lubbers-II op 2 mei en de direct daaropvolgende gebeurtenissen hebben gehad op de electorale krachtsverhoudingen in Nederland. De VVD verloor ruim 3 procent van haar electorale aanhang. De aanhang van het CDA nam toe met 2½ procent. De oppositiepartijen PvdA en D66 profiteerden niet van de kabinetscrisis.

Voor zowel de VVD als het CDA zijn de effecten van blijvende aard. De effecten voor de beide partijen zijn echter op verschillende wijzen tot stand gekomen. Meer dan de helft van het verlies van de VVD manifesteert zich in de eerste week na de val van het kabinet. De verdeeldheid binnen de partij daarna heeft verder aan het verlies bijgedragen. De winst van het CDA is minder abrupt dan het verlies van de VVD, en komt op meer geleidelijke wijze tot stand. Het grootste deel van de winst komt daardoor niet onmiddellijk, maar enkele weken na de val van het kabinet tot stand.

De val van het tweede kabinet Lubbers heeft de verkiezingsuitslag van 1989 sterk beïnvloed. Het verlies van de VVD is voor een zeer groot deel terug te voeren op de kabinetscrisis. Voorhoeve's verklaring voor het verlies van de VVD - de kiezer zou de kabinetscrisis en de onrust daarna binnen de VVD niet hebben gewaardeerd - is juist gebleken.

Door de kabinetscrisis prolongeerde het CDA haar electorale succes van 1986. Zonder crisis was zij daar wellicht niet toe in staat geweest. Het verlies van de PvdA en de winst van D66 kunnen niet verklaard worden uit de kabinetscrisis.

Appendix

week 4 april - 10 april

VVD-minister De Korte van Economische Zaken maakt vertrouwelijk overleg over het Nationaal Milieubeleidsplan (NMP) vroegtijdig openbaar. Premier Lubbers boos op De Korte. De Korte: "Ik ben boos, verbijsterd. Dit is slecht voor de coalitie."

week 11 april - 17 april

CDA-minister Ruding van Financiën verzet zich tegen lastenverhogingen voor burgers en bedrijfsleven als financiering voor het NMP.

week 25 april - 1 mei

Het NMP wordt inzet van politieke strijd. Onder invloed van haar boze achterban verzet de VVD-fractie zich tegen de voorgestelde heffingen in het NMP. Daarmee ontstaat een tegenstelling tussen de VVD-fractie en VVD-ministers in het kabinet. Aan het einde van de week wordt duidelijk dat de VVD-fractie op een kabinetscrisis aanstuurt. Verbijstering en ongeloof bij politieke waarnemers. De VVD zou in staat van "ontredering" verkeren.

week 2 mei - 8 mei

Het partijbestuur van de VVD en de kamercentrales steunen de VVD-fractie. Lubbers: "Denk nog een keer na." Het tweede kabinet Lubbers valt. PvdA-leider Kok maakt bekend dat zijn partij klaar is voor een rol in de regering. De VVD zegt de crisis aan de kiezers te kunnen uitleggen. Vervroegde verkiezingen op 6 september. De VVD adviseert als enige aan koningin Beatrix een lijmpoging tussen VVD en CDA.

week 9 mei - 15 mei

Verharding tegenstelling tussen VVD-minister Smit-Kroes van Verkeer en Waterstaat en de VVD-fractie. Positie minister Nijpels van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieu binnen VVD omstreden. De VVD-top laat Smit-Kroes vallen. Smit-Kroes stapt uit de politiek om "de VVD te helpen." VVD-afdelingen, vooral die in het zuiden, steunen Nijpels.

week 16 mei - 22 mei

Grote verdeeldheid binnen de VVD of Nijpels de schuld moet krijgen

van de tegenstelling tussen Kamerfractie en bewindslieden over de financiering van het milieubeleid. Wellicht pas duidelijkheid op 10 juni wanneer de kamercentrales de lijstvolgorde vast stellen. De partijraad van de VVD slaagt er niet in de VVD-ministers te dwingen hun standpunt te herzien. Voorhoeve geeft toe dat de verdeeldheid binnen de VVD voortduurt. PvdA presenteert verkiezingsprogramma 'Kiezen voor kwaliteit'.

week 23 mei - 29 mei

Verscherping van het conflict over Nijpels. De voorzitter van de Eerste-Kamerfractie van de VVD, Luteijn, geeft de ministers Smit-Kroes en Nijpels de schuld van de VVD-malaise en verlangt dat Nijpels zich openlijk distantieert van het kabinetsbesluit over het reiskostenforfait. Oud-minister Winsemius waarschuwt dat het laten vallen van Nijpels niet aan de kiezers valt uit te leggen. Voorhoeve steunt Nijpels in een poging de eenheid binnen de VVD te herstellen. Officiële presentatie van het NMP.

week 30 mei - 5 juni

Voorhoeve enthousiast over CDA-verkiezingsprogramma.

week 6 juni - 12 juni

Nijpels hoog op VVD-lijst voor verkiezingen in september.

noten

1. De in deze paragraaf gepresenteerde informatie is afkomstig uit de *Jaarboeken 1986, 1987, 1988 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen, de Volkskrant en de Telegraaf*.
2. Zie voor een overzicht van de meest belangrijke incidenten tijdens het kabinet Lubbers-I R.B. Andeweg, 'De kabinetsformatie 1986', in: *Jaarboek 1986 Documentatiecentrum Nederlandse Politieke Partijen*. Groningen, 1987, blz. 83-98.
3. Zie voor een uitgebreide bespreking van het verloop van de kabinetsformatie van 1986 R.B. Andeweg, *op. cit.*
4. Wij zijn het NIPO zeer erkentelijk voor het ter beschikking stellen van de relevante gegevens, in het bijzonder de zeer recente gegevens van 1989.
5. Zie ook C. van der Eijk en R. Weber, 'Notes on the empirical analysis of cyclical processes', in: *European Journal of Political Research*, jg. 15 (1987), blz. 271-280.
6. De in deze figuur afgebeelde reeksen sluiten exact aan op de reeksen zoals afgebeeld in C. van der Eijk, H. Anker en E. Oppenhuis, 'Veranderingen in kiezersvoorkeuren', in: C. van der Eijk en Ph. van

Praag jr. (red.), *De strijd om de meerderheid. De verkiezingen van 1986*. Amsterdam, 1987.

7. Zie voor een bespreking van deze niveauverschillen C. van der Eijk, H. Anker en E. Oppenhuis, *op. cit.*

8. Zie voor een illustratie van de aanwezigheid van tijdelijke electorale effecten onder andere J. Mueller, *War, Presidents, and Public Opinion*. New York, 1973; H. Norpoth, 'Guns and butter and government popularity in Britain', in: *American Political Science Review*, jg. 81 (1987), blz. 949-959; C. van der Eijk, H. Anker en E. Oppenhuis, *op. cit.*; en H. Anker en E. Oppenhuis, 'De Partij van de Arbeid en de ziektewet. Een empirisch onderzoek naar de invloed van de ziektewetplannen op de electorale aanhang van de PvdA in 1982', in: *Acta Politica*, jg. 24 (1989), blz. 287-299.

9. Deze hypothese zal in deze bijdrage niet worden onderzocht.

10. Toevalsfactoren zijn bij het gebruik van (toevals)steekproeven onvermijdelijk. Zie voor een gedetailleerde bespreking van de rol van toeval bij opiniepeilingen R.B. Andeweg, *Tussen steekproef en stembus. Beschouwingen over verkiezingspeilingen naar aanleiding van de discrepantie tussen de peilingen en de verkiezingsuitslag van 21 mei 1986*. Leiden, 1988.

11. Wij zullen hier niet op de details van ARIMA ingaan, maar verwijzen de lezer naar onder anderen H. Anker en E. Oppenhuis, *op. cit.* of, voor een meer uitgebreide behandeling, R. McCleary en R.A. Hay jr., *Applied time series analysis for the social sciences*. Beverly Hills, 1980.

12. In ARIMA-termen: voor geen van beide partijen werden interpreteerbare omega's en delta's gevonden.

13. Bij een permanent effect leidt de invloed van een gebeurtenis tot een structurele verandering in de omvang van de kiezerssteun voor een partij. Zo komt bij een negatief permanent effect een partij op een structureel lager niveau te liggen dan voor de gebeurtenis. Wil een partij weer terugkomen op haar oude nivo dan zal zij eerst het verlies als gevolg van deze gebeurtenis moeten compenseren. Voor tijdelijke effecten geldt dat niet: de werking van deze effecten zijn na enkele weken volledig verdwenen en de partij komt zonder extra inspanningen weer terug op haar oude nivo.

14. Met behulp van de hier gebruikte gegevens kunnen we geen uitspraak doen over welke van deze twee gebeurtenissen de meeste invloed heeft gehad. Daarvoor zouden we dagpeilingen in plaats van weekpeilingen nodig hebben.

15. Het gebruikte ARIMA-model voor de VVD-reeks is een (0,1,1)-model. De waarde van de MA-parameter is 0.66 ($t=21.0$). De omega(nul)-parameter bedraagt -1.7 ($t=-2.3$). De delta-parameter is 0.55 ($t=2.4$).

16. Het gebruikte ARIMA-model voor de CDA-reeks is een (0,1,1)-model. De waarde van de MA-parameter is 0.65 ($t=20.5$). De omega(nul)-parameter bedraagt +0.7 ($t=1.7$). De delta-parameter is 0.86 ($t=8.2$).

17. Hiervoor zijn op meer dan één tijdsmoment gemeten individuele voorkeuren vereist (zogenaamde paneldata). Onder de netto-veranderingen zoals die uit de NIPO-weekpeilingen naar voren komen gaan allerlei kiezersstromen schuil die zonder panelgegevens niet te achterhalen zijn. Zo leidt bijvoorbeeld de verandering van één kiezer van de VVD naar de PvdA, en één kiezer van de PvdA naar het CDA netto tot verlies voor de VVD, winst voor het CDA en winst noch verlies voor de PvdA. In de weekpeilingen wordt behalve naar stemvoorkeur ook gevraagd of, en op welke partij men bij de verkiezingen van 1986 heeft gestemd. Dit betekent dat de NIPO-peilingen impliciet informatie bevatten over twee verschillende tijdsmomenten en derhalve als paneldata zouden kunnen worden opgevat. Wij verwerpen dit echter om de volgende twee redenen: (1) uit ander onderzoek is bekend dat vragen over stemgedrag bij eerdere verkiezingen notoir onbetrouwbare antwoorden opleveren (zie Van der Eijk & Niemöller, *Electoral change in the Netherlands. Empirical results and methods of measurement*, Amsterdam, 1983) en (2) de tijdsmomenten waarop de gegevens betrekking hebben liggen dermate ver uit elkaar dat eventuele verschillen tussen het stemgedrag bij de verkiezingen van 1986 en de huidige stemvoorkeur nooit eenduidig toegeschreven kunnen worden aan specifieke gebeurtenissen zoals bijvoorbeeld de val van het kabinet Lubbers-II. Dezelfde bezwaren gelden ook voor de zogenaamde 'schaduwverkiezingen', zoals die bij de verkiezingen van 1989 door het bureau Intomart zijn gehouden.

18. Zie C. van der Eijk en B. Niemöller, *op. cit.*

19. Zie ook J.N. Tillie, *Party competition and party potential. Empirical conditions for vote-maximizing strategies*. Paper presented for the Joint Sessions, ECPR, Amsterdam, 1987. Het is eveneens mogelijk dat een deel van de VVD-aanhang in het geheel niet meer weet op welke partij te stemmen. Hiervoor bestaan echter weinig empirische aanwijzingen.